

LINCOLN

WHITMAN

EDISON

AMERIKA OCH EUROPA

FÖRRE NORSKE utrikesministern Halvdan Koht — en av sitt lands främsta historiker — har utgivit ett arbete om För-
enta staternas inflytande på Europa (*The American Spirit in Europe, A Survey of Transatlantic Influences*, University of Pennsylvania Press, \$ 3.75). Någon översikt av detta problem, ett av de svåraste och mest fängslande som den moderna historien erbjuder, finns inte tidigare, blott en del specialarbeten rörande särskilda länder; för Sverige märks docent Elovsons bok om "Amerika i svensk litteratur 1750—1820", professor Westins studier över de religiösa påverkningarna och dr Thörnbergs korta men innehållsrika skrift i samma ämne, "Sverige i Amerika, Amerika i Sverige". Professor Kohts arbete har, såsom han själv betonar, karaktären av en preliminär överblick; han har icke kunnat genomgå mer än en ringa del av det ofantliga material som här väntar på forskarna. Den översikt han givit är emellertid utmärkt i sin klarhet, kunskap och koncentration. Det är att hoppas att

boken inom kort översätts till svenska; den skulle vara till den största nytta för den offentliga upplysningen över huvud.

Ett ledmotiv i Kohts arbete är hur det fria Amerikas politiska idéer — om nationell självstyrelse, demokrati, medborgerlig frihet, tolerans — övat inflytande på Europa. I ett brev från Paris i maj 1777 beskrev Benjamin Franklin den entusiasm med vilken framstegsmännen i Väst Europa följde Amerikas frihetssträvanden. "De som lever under envælde är likväl vänner av friheten och längtar efter den; de nästan förtvivlar om att vinna den i Europa; de läser översättningarna av våra koloniers nya författningar med hänryckning... Därför säger man ofta här att vår sak är hela mänsklighetens sak och att vi strider för deras frihet då vi försvarar vår egen." Samma perspektiv blev sedan under etthundrafemtio år ett centralt drag i den europeiska inställningen till Amerika. Då ett kapitel i en amerikansk bok om emigrationen från Europa kallas "Amerika blir den fattiges Utopia", innebär det, särskilt vad den stora utflyttningens skede beträffar, inte någon överdrift. I stor utsträckning var det en fråga om materiellt välstånd, men det var också en fråga om politisk frihet, religiös fördragsamhet och social likställighet.

Mera direkta ideologiska påverkningar blev tidigt av betydelse. I England var försvaret av den amerikanska självständighetskampen — fritt framfört i parlamentet mitt under kriget — en samlingslinje för grupper med liberala tendenser, och på viktiga punkter ledde stridens utgång till förändringar i den brittiska ordningen. Uppfattningen att alla kolonier borde uppfostras till självstyrelse och småningom bli fria stater bröt i engelsk och fransk debatt igenom vid denna tid med författare som Bentham och Turgot. Framför allt blev det amerikanska mönstret återoppat under den franska revolutionens första tid — den franska rättighetsförklaringen av år 1789 sades uttryckligen vara byggd på amerikanska förebilder, även om utformningen i sin precision och sin glans var de amerikanska försöken överlägsna. Flera av de första liberala författningarna (Norge, Belgien) var i sin byggnad influerade av unionens konstitution. I den långa debatten om representationsordningen i Sverige före 1865 års beslut var, såsom särskilt Gunnar Rexius uppvisat, en amerikansk linje framträdande och i vissa hänseenden segerrik.

Vilken roll Amerika under 1800-talet spelade i europeisk politik framgår kanske klarast av att stridiga uppfattningar om det amerikanska experimentets resultat framfördes i de europeiska debatterna om demokratisering och att kriser i Amerika ledde till det livligaste partitagande i Europa. Amerika var ett ideal för liberaler och radikaler, men en skräckbild för de reaktionära. I samband med Monroedoktrinen skrev Metternich år 1824 till sin ryska kollega Nesselrode om "de onda tankar och fruktsvärda exempel" som kom från USA; hur skulle det, om hela Amerika följde dessa paroller, "gå med våra religiösa och politiska institutioner, med våra regeringars moraliska styrka, med det konservativa system som skyddat Europa från total upplösning"? Det bästa exemplet på hopplåtningen av europeisk och amerikansk politik är emellertid inbördeskriget och dess följder. I Väst Europa hoppades liberaler och radikaler på Nordens seger — som skulle betyda slaveriets avskaffande och den amerikanska demokratis stärkande —, medan de konservativa, och många politiker utanför den konservativa kretsen, räknade med att en splittring av unionen skulle dels

försvaga Amerikas maktställning, dels begränsa de demokratiska idéernas propagandistiska kraft. Om situationen i England skrev en amerikansk minister: "Ingenting kan överträffa den hätskhet, med vilken de extremt konservativa betraktar oss, och den förtjusning, med vilken de ser framåt mot vår undergång som nation. De anser att en sådan utgång av inbördeskriget är det bästa svar de kan ge det reformparti de bekämpar." Nordens seger ledde till att den radikala riktning, ledd av John Bright, som under kriget anslutit sig till unionens sak vann ett bestämmande inflytande inom den engelska liberalismen och framtvang 1867 års stora rösträttsreform.

Den kyrkliga förkunnelsen under debatt

Den granskning av den kyrkliga förkunnelsen och av kristendomens läge i vårt land som Dagens Nyheter utfört har på många håll besvarats med genomtänkta och allvarligt syftande inlägg. En del i debatten begagnade argument faller emellertid helt utom denna karaktäristik. Den låga nivån på vissa håll belyses av att denna tidnings uttalanden på ett mer eller mindre försämligt sätt ställs i samband med de förföljelser mot religion och kyrka som nu under kommunistisk — liksom tidigare under nazistisk — ledning föranstalts i Europa. Man vill väl dock inte årligt hävda att räkning av kyrkoberäkare och kritik av predikningar har något samband med denna fruktansvärda intolerans! De skrämselfmetoder som på denna punkt tillgrips på s. k. religionsvänligt håll visar i själva verket att tendenser till intolerans och andliga monopolkrav fortfarande finns hos oss, kanske mindre bland de aktivt kristna än hos dem som utan personligt engagemang uppträder som trons försvarare. En annan tankelinje av lika oroande beskaffenhet är den underförstådda eller öppet deklarerade antiintellektualismen. Tanker och motsägelser skall inte påpekas eller kritiseras — de hör, antyder man, ihop med religionen. De som för detta tal söker visserligen själva så långt möjligt stöd hos förnuftet; att de härvid är föga lyckosamma kan man fastslå utan att förolämpa, ty de missaktar ju i grunden det vapen som de så klumpigt hanterar.

Realdebatten om predikningarnas innehåll präglas av de mest stridiga synpunkter. Vissa tidningar reagerar häftigt mot tanken att de i Dagens Nyheter publicerade utdragen skulle vara representativa — såtillvida med rätt som vid dessa stickprov varken de lysande eller de urusla predikningar som säkert presteras har blivit exemplifierade. Andra tidningar, även "religionsvänliga", betonar direkt att de stenografiska referat som givits gör ett nedslående intryck, tyder på en urvattnad förkunnelse, på en formellt och intellektuellt låg standard. Men vissa tidningar är helt tillfredsställda med vad som enligt dessa exempel erbjuds de troende. Enligt högerns främsta organ — vars betraktelser i ämnet tycks visa att även slappheten kan bli nerven i en åskådning — är det här fråga om "övervägande goda prov på en förkunnelse, som är saklig, framförd på ett för alla begripligt sätt och över huvud uppbyggligt". Anmärkningen att den kristna läran föga framträder i dessa allmänt hållna moraliserande betraktelser bemöts av samma tidning i ordalag som är förtjänta av eftertanke: "Gudstjänsterna firas av kristna församlingar; något propagerande av de centrala kristna lärosatserna kan därför icke vara påkallat." I kristna kyrkor är det alltså obehövligt, snarast

Ett moment av intresse som Koht inte går in på är att USA och Frankrike i demokratidiskussionen ofta utnyttjats av motsatta riktningar. I exempelvis debatterna kring de brittiska parlamentsreformerna finner man att Frankrike, med sina två republikanska försök utmynnande i napoleonska diktaturer, återopas som bevis för den konservativa älsklingssatsen att folkvalde med nödvändighet leder till despoti. Amerika däremot, med dess i det hela lugna och lyckosamma utveckling, blir det stora exemplet på att en demokrati kan bestå under lång tid och även i en stor stat alltmer utvecklas till en realitet. Inför inbördeskriget trodde sig de europeiska reaktionärerna kunna påstå att USA äntligen skulle visa sig underkastat den förfallets och upplösningens lag som de förklarade gälla alla folkstyrelser. Att Norden bevarade demokratin även under kriget och i dess tecken segrade blev därför av utomordentlig vikt som stöd för den demokratiska argumentationen i Europa.

Professor Koht ägnar också stort utrymme åt andra frågor. Han betonar att Amerika gått i spetsen för ideella folkförelser på skilda områden: fredssaken, kravet på kvinnornas likställighet, nykterhetsrörelsen, religiösa väckelser — på dessa punkter har USA varit inspirator och mönster. Amerikanska uppfinningar har mer än något annat förändrat de materiella villkoren i västerlandet; Edison är den förste som systematiskt och i stor stil inriktade sig på att använda vetenskapens rön till tekniska framsteg. I det hela är det ofta genom det praktiska utnyttjandet och genomförandet av från andra håll kommande uppslag som Amerika gjort så väldiga insatser i västerländsk kultur.

"Mammon är den gud som folket dyrkar", skrev en engelsman redan år 1836 från Amerika, och denna anklagelse återkommer i otaliga privata och offentliga skildringar. Koht påpekar att förvärvsbegäret i Amerika ofta förenats med föreställningar av ideell natur; materiellt välstånd har, liksom inom socialismen, betraktats som förutsättningen för en hög andlig odling. Han erinrar också om den långa raden av amerikanska idealister, som reagerat mot framgångskulturen och genom sin med samhällskritik förenade framstegstro påverkat europeisk debatt; särskilt avsnitten om Emerson och Whitman är givande i sin sammanträngda analys. Betecknande är att den blivande nazisten Hamsun avskydde Amerika, medan Björnson och Ibsen hade stark känsla för det friska, optimistiska, obundna och tillika moraliska i amerikansk kultur.

Herbert Tingsten